

rica del text i contrasta les dades del *Llibre Verd* amb d'altres dades relatives a delmes contingudes al *Cartoral de rúbriques vermelles* i al *Protocol* de Pere Capmany, constatant-hi tal vegada una coincidència, tal altra una discrepància, a tenor de l'estabilitat o el moviment que ha afectat un delme concret.

El llibre és acompanyat de bibliografia, de figures (25), de mapes (35), de taules (27), de la *ratio editionis* i dels índexs antroponímic i toponímic corresponents. Constitueix un bon instrument de treball per la feina de transcripció, d'anotació crítica i de notes bibliogràfiques sobre les escasses publicacions d'escriptures de delmes gironines aparegudes fins ara. Hem insinuat, encara que no ho hem dit clarament, que la publicació del *Llibre Verd* de l'ADG farà veure amb uns altres ulls una gran part de la literatura anterior i posterior del mateix ADG i de l'ACG encara no publicada. Sobretot farà veure que alguns reculls d'escriptures anteriors al *Llibre Verd*, com el ja publicat de Pere Capmany, no es comprenen si no són degudament emmarcats en el context del bisbat gironí, on el bisbe exercia en més d'una direcció el seu paper de senyor eminent del delme. Sobre aquesta senyoria no està pas encara tot dit. Què hi fan a l'ADG un conjunt no pas menyspreable de cartes dotals (segle XIII) dels senyors locals del bisbat? El bisbe no exercia un paper de garant de llur compliment, al qual podia eventualment obligar els recalitrants amb vetos o constrenyiments lligats amb el delme? Ens fa l'efecte, després de l'estudi del llibre de Mallorquí, que una gran part de la historiografia que el seguirà no farà més que confirmar *tots* els seus punts de vista nous i obrir-ne d'altres.

Així, a més de rar i d'essencial, el *Llibre Verd* es pot qualificar com a providencial, perquè és un far lluminós posat al centre de la trajectòria històrica i de l'atenció historiogràfica que pugui merèixer l'estudi dels grans senyors feudals que foren els bisbes de Girona.

Jaume de Puig i Oliver

Salvatore FODALE, *Alumni della perdizione. Chiesa e potere in Sicilia durante il Grande Scisma d'Occidente (1372-1416)* (Nuovi Studi Storici, 80), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2008, 878 pp.

Si hom cerqués (ni que fos amb un llum, com Diògenes) un cas d'allò més enrevessat, els fils del qual fossin inextricablement complicats els uns amb els altres, difícilment en podria trobar un de més difícil que el de l'illa de Sicília (aleshores encara Regne de Trinàcia, almenys per a alguns) durant el Cisma d'Occident: damunt un poble i una església, fidel al papa seient en tron de Roma, regnava una dinastia, branca de la Casa Reial de Barcelona, en un primer moment autodeclarada 'indiferent' entre els dos 'papes' el de Roma i el d'Avinyó, durant els anys de Pere III el Cerimoniós, després declaradament avinyonista fins al 1410 i després del Compromís de Casp, obligada per l'autèntic 'Compromís', el dels Trastámara amb Benet XIII, a seguir aquell camí que conduïa el Papa Luna a asseure's en la Seu de Roma, ni que el dit camí passés per autèntiques animalades, com la del casori del jovincell príncep Juan de Trastámara (16 o 17 anys), segon fill de Ferran I d'Antequera, amb Giovanna II d'Anjou-Durazzo, reina de Nàpols, una senyora que devia haver superada la cinquantena, casori del qual també dóna testimoni el llibre que ens ocupa (665, nota 10); diguem, per fer l'afer encara més complicat, que la dinastia regnant a l'illa de Sicília tenia o posseïa entre d'altres càrrecs de naturalesa eclesiàstica, el del 'vicariat apostòlic damunt l'illa de Sicília', que convertia els seus reis en segona autoritat eclesiàstica després de la del papa en aquelles terres; i recordem que els fils s'haurien acabat d'engarbussar quan, immediatament després de l'esmentat Compromís de Casp, el nou rei hauria imposat en virtut de manament reial, que tota l'església de Sicília, que vol dir tots i cada un dels seus eclesiàstics, reconeguessin que l'únic papa legítim era Benet XIII – Pero de Luna, el qual pels camins dels Regnes de Sicília i de Nàpols (aquest darrer aleshores ja a punt de caure en mans dels Trastámara en virtut del 'casori' al qual ens acabem de referir), havia començat de

preparar el seu 'viatge definitiu' a Itàlia, començant per posar els peus a l'illa de Sicília; els altres passos camí de Nàpols, vers i fins a Roma, haurien anat arribant, caient com fruita madura, ni que només fos pel camí del cèlebre casori entre Giovanna i Juan. No comptaven amb el Concili de Constança, que els desbaratà els plans, ja en les 'Vistes de Morella' (agost del 1414), trobada que havia de dibuixar les darreres jugades d'ocupació d'illa i terraferma d'Itàlia, i en realitat fou el cant del cigne del gran 'Compromís', de seguida oblidat pels Trastámara; però a aquests ja ningú no els trauria de la terra, car desembocarien en la dinastia dels Habsburg.

El prof. Fodale ens ofereix en aquest volum el resultat de llargs anys de treball seu sobre el tema tant en els arxius de l'illa com en l'ASV de Roma i en l'ACA de Barcelona; i val a dir que ens fa passar davant els ulls una cinta tirant a completa dels esdeveniments tant grans com menuts, d'aquella llenca d'història amb una innegable riquesa de documentació sobre persones. A nosaltres, evidentement, ens interessen d'aquestes pàgines aquelles que més o menys toquen el nostre país i les seves gentes.

Les informacions que l'autor, en un treball d'anys almenys anterior al 1978, ha anat aplegant en publicacions successives i ara en els centenars de pàgines del volum que ens ocupa, procedeixen de Palerm, Archivio di Stato; de Roma, ASV, Reg. Later., Reg. Vatic., i Reg. Avenionis, sobretot de la secció d'*Introitus et exitus*; i de Barcelona, ACA, *Reial canc. i Pergamins*.

Ben segur que seria difícil de trobar en el present llibre una pàgina que no ens informi d'algun fet relatiu a o protagonitzat per algun català, però són sobretot tres els capítols on la dita presència esdevé protagonisme, els respectivament intitolats *Urbano VI e Pietro d'Aragona*, que dedica les pàgines 29-59 als problemes que posà la situació nova de Cisma d'Occident en les relacions entre un papat multiplicat per dos i la Casa de Barcelona en els moments inicials del Cisma en què aquesta era conduïda per una personalitat, la de Pere terç el Cerimoniós, que no dubtà a proclamar i implantar la política de la 'indiferència' entre els dos papes, aprofitant així l'avantatge que li donava el fet d'ésser ell qui havia de concedir les decisions que li demanava la Seu de Roma i cobrant-se d'aquesta manera els desaires que havia hagut de suportar de la Cúria Romana durant els anys centrals del segle XIV. L'altre capítol, el central del llibre, que ocupa les pàgines 387-660, s'intitula *l'Unione con l'Aragona* i s'ocupa de les repercussions a l'illa de Sicília de la política protagonitzada pels dos successors del Cerimoniós, Joan I i Martí I (1387-1410), en què el reconeixement de la legitimitat avinyonesa per part de la Casa de Barcelona obligà a autèntiques filigranes polítiques a l'hora de seguir una trajectòria de clara obediència romana a l'illa de Sicília i alhora avinyonesa a Barcelona; en aquell temps, les decisions de filigrana política s'encararen amb una situació que arribaria al límit els anys en què la Casa de França imposà una política de rebuig total a Benet XIII, fins a tenir-lo durant una llarguíssima temporada pràcticament presoner en el palau papal d'Avinyó, ja en temps de Martí l'Humà, en què la familiaritat existent entre rei i papa avinyonès pel fet de pertànyer ambdós a la Casa de Luna, Pedro de Luna per ell mateix i el rei per estar casat amb Maria de Luna, conduí al fet simptomàtic i perillós d'identificar les terres de la nostra Corona amb la zona, cada vegada més encongida d'obediència avinyonesa sota Benet XIII. Les conseqüències arribaren en caldre trobar successor per al rei Martí l'Humà, en què l'illa de Sicília es convertí en el centre d'una política tant de l'obediència avinyonesa personificada en Benet XIII, com de la nova casa dels Trastámara, personificada en Ferran d'Antequera, que devia al papa avinyonès les tres corones dels regnes i terres peninsulars, del regne de l'illa de Sicília i illes adjacents i del Regne de Sardenya i Còrsega, i no li tremolà el pols a Perpinyà, 6 de gener 1416, a l'hora de proclamar que s'havia acabat l'obediència al papa de Peníscola i que aquest s'havia de tancar en el castell de vora mar i estar-s'hi ben quietet. Vistes des de perspectiva siciliana les coses d'aquell canvi de cicle són objecte del capítol pràcticament final del llibre, el de les pàgines 661-772, intitolat *Fine del Regno in vicerego* i abasta els anys 1410-1418, ja sota el regnat del segon Trastámara, que incapaç d'encarrilar les conseqüències de la política dels Luna-Trastámara, deixà ací regne i reina i se n'anà fins que s'hi morí a Nàpols a fer la guerra i altres afers al costat de Lucrezia d'Alagno.

Però d'entre els successius moments en què la intervenció de la Casa Reial a Sicília fou més incisiva, els que destaquen són els dels anys que van de l'anomenat Compromís de Casp (juny del 1412) a la Sostracció d'Obediència de Perpinyà (6 de gener del 1416), perquè, encara que l'autor no sembla que se n'hagués adonat o almenys no hi faci cap referència, l'aleshores rebatejat com a "Regnum Insule Sicilie et Insularum adjacentium", s'havia convertit en el centre de la política tant de Benet XIII com del nou rei, Ferran de Trastámara: com a mostra de la nova importància de Sicília, no cal recordar res més que la decisió de Pedro de Luna de deixar Peníscola i desplaçar a Sicília la seva estada (que l'autor només coneix a través de tercers: 716), mentre arribava el dia, tan desitjat d'entrar i d'entronitzar-se a Roma posant així (ell s'ho pensava) punt final al Cisma d'Occident.

Però aquesta política comportà una sèrie de decisions, que trobem ben reflectides en les pàgines 661-772: s'havia acabat la política de contemporitzar entre les dues obediències amb la declaració reial d'obediència a Benet XIII (22 de gener del 1414: 705), que comportava d'una banda fer la vida impossible als papes de les altres obediències a Sicília (707-708) i de l'altra imposar la figura del papa Luna amb tota la remena en les seus dels bisbats sicilians, amb particular esment dels casos de Messina i de Monreale (700-701); l'autor considera que la pretesa transposició de la Seu Papal a Sicília anava condicionada al gran "casori", el de la reina de Nàpols, Giovanna d'Anjou-Durazzo, amb el fadristerne de la casa d'Antequera, príncep Juan (717), que per aquest camí s'havia de convertir en rei de Nàpols i en cabdill de l'entrada de Benet XIII als Estats Pontificis i de la seva entronització a Roma. Però el fracàs estrepitos del 'casori' tirà per terra el desplaçament a Sicília i tot el camí posterior fins a la Seu Papal de Roma. Fent impossible el 'casori', el partit profrancès, i, doncs, França, havia guanyat la batalla a Benet XIII i al seu triple rei Trastámara; i, per fer l'escaiguda, la mateixa França, que no era aliena al Concili de Constança, aconseguí el gran triomf de Perpinyà, forçant el trirei Trastámara a 'agrair' a Benet XIII la seva triple reialesa negant-li l'obediència i enviant-lo definitivament a la residència vigilada i controlada de Peníscola, on Pero de Luna, tot i amenaçar amb tota mena de penes canòniques, s'hauria d'estar mut i quiet i d'on només, anys més tard, eixiria de cos present. Antoni Caldes, enviat a informar sobre la situació i les possibilitats d'èxit del "gran projecte romà" entre Palerm i Nàpols es trobà en la necessitat de confirmar que aquell "gran projecte" estava mort i sepultat. I Benet XIII s'aniria morfonent a Peníscola fins al 1423. També hi havia fracassat l'altre missatger del papa Luna, el bisbe d'Osca, Domingo Ram.

L'autor, prof. Salvatore Fodale, ha sabut integrar en aquest seu bell llibre pràcticament totes les informacions que permeten de conèixer no sols els esdeveniments d'aquells anys ans encara el sentit de la seva trajectòria. Només li ha mancat d'empalmar tota la remenamenta siciliana dels 1412-1416 amb la sentència de Casp, i amb la jornada de Morella, que intentà aplicar-ne les decisions, també elles només explicables pel "gran projecte Romà", posat a les mans del 'tri-rei' Trastámara. Quin quadre més galdós ens deixaren tots plegats! Sicília hi perdé la sobirania i passà de regne a viregnat. Mi spiace tanto. Els reis de la dinastia de Barcelona li havien mantinguda sempre la categoria de regne.

Hi ha petits detalls, que podrien ésser més encertats, com la referència al general dels dominics, 'Giovanni de Podio' (738/3), el nom del qual era 'Johannes de Podionucus', i, per tant, traduït 'Joan de Puignou'; o bé el de fer constar que la intenció de Benet XIII de desplaçar-se oficialment a Sicília només era coneguda per la informació d'Antoni Caldes (716), quan tenim la lletra del mateix Benet XIII a les autoritats sicilianes des de Morella, 21 d'agost del 1414, conservada a l'ASV, *Reg. Aven.* 342, f. 39r; o, encara, el de considerar català 'Johannes Martini de Melgucho' = Juan Martínez de Melgucho (648); i dic això justament perquè en general s'ha d'agrair al prof. Fodale la bel·ligerància per ell donada als textos en llengua catalana.